

PUHTU ORNITOLOOGIAJAAMA TEGEVUSEST

Balti mere saarte- ja väinaderohkes idaosas, Eesti NSV läänerrannikul Virtsu lähedal asuval Puhtu poolsaarel paikneb Nõukogude Liidu üks ainulaadsemaid uurimisasutusi — Eesti NSV Teaduste Akadeemia Zooloogia ja Botaanika Instituudi Puhtu ornitoloogiajaam.

Puhtu poolsaare kaunis loodus — lopsakas Kesk-Euroopa ilmeline lehtmets, kiviklibune, suurte rändrahnudega mererannik, omapärased taime- ja loomakooslused köitsid juba ammu loodusteadlaste ja loodussõprade tähelepanu. Puhtulaju nime leiame sageli juba möödunud sajandil ilmunud geograafia-, botaanika- ja zooloogia-alases kirjanduses. Enne sõda asus seal üks meie looduskaitsealasid ja sellest maakohast oli kavatsus välja kujundada linnukaitsejaam. Pärast sõda anti Puhtu Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrusega üle Eesti NSV Teaduste Akadeemia Bioloogia Instituudile (nüüd Zooloogia ja Botaanika Instituut) selleks, et luua seal loodusteadusliku uurimistöö välibaas.

Algusest peale hakkasid ornitoloogid Puhtus väga aktiivselt tööle ja seepärast on ka arusaadav, miks just siin välja kujunes linnuteadusliku uurimistöö keskus.

Juba 1946. aasta oktoobrikuu algupoolel viibisid Puhtus Tartu Riikliku Ülikooli (TRÜ) zooloogiakateedri töötajad, kes siin kindlaks tegid lindude huvitava läbirände. 1948. ja 1949. aasta augusti teisel poolel töötas siin Bioloogia Instituudi suur ekskursioon koos TRÜ üliõpilaste-menetluspraktikantidega, kusjuures tutvuti põhjalikult lindude varasügisese eluga mererannikul ja saartel. 1952. aasta oktoobris ja novembris suunati Puhtusse ja Matsalu lahe äärde lindude rännet vaatlema mitmed instituudi töötajad ja TRÜ üliõpilased. Kõik need retked kandsid siiski ainult eeltööde ilmet ja olid ettevalmistavaks perioodiks pidevamat laadi vaatlustele, mis Puhtu ornitoloogiajaamas algasid 1953. aastal.

1953. aasta aprillikuus teostati Puhtu ornitoloogiajaamas vaatlusi vee- lindude läbirände kohta. Territoriaalselt haarasid need vaatlused Suure väina kogu idaosas. Sama aasta maist kuni juulini tegi Puhtus statsionaarseid vaatlusi üliõpilane A. Jõgi, kes peale rändevaatluste uuris veel Puhtu ümbruse rannalinnustiku pesitsusökoloogiat. 1953. aasta septembris ja oktoobris teostati instituudi töötajate poolt Puhtu lähistel mitmes vaatluspunktis lindude sügisrände kvantitatiivne registreerimine.

1954. aasta aprillikuu keskpaigast alates jätkusid Puhtus lindude kevadrände vaatlused ja mais-juulis kohaliku haudelinnustiku registreerimine; kogu augustikuu kestel asus siin üks vaatluspunkt rände vabariikdevahelise uurimise süsteemis.

1955. aastal toimus kevadrände uurimine Puhtus aprilli viimasest dekaadist alates. Väga pikk ja külm kevad venitas rände pikale ning seda õnnestus nüüd jälgida peaaegu kogu ulatuses. Suve jooksul jätkusid pesitsus-ökoloogilised uurimised ja ühtlasi algas veelindude parasitoloogiline uurimine, mida teostas üliõpilane V. Jõgis. Augustist oktoobri keskpaigani toimusid Puhtus mitmes punktis sügisrände põhjalikud vaat-

lused terve rea vaatlejate osavõtul ja alustati lindude püüdmist siruvõrkudega. Eelnevatel suvedel rōngastati Puhtu-ümbruses arvukalt haudelindude pesapoegi.

Kõikide nende tööde tulemusena on meil nüüd juba õige hea ülevaade sellest, mida Puhtu ja tema ümbrus pakub ornitoloogia seisukohalt. Samuti on selge, kuhu lähematel aastatel tuleb keskendada peamised jõud ornitoloogiajaama täieliku töölerakendamise ja väljaarendamise huvides.

Puhtu ornitoloogiajaama üheks põhiliseks ülesandeks jääb ka edaspidi mereranniku, saarte ja laidude, samuti ka Puhtu enda laialehise metsa linnustiku igakülgne uurimine. Selliste süvendatud uurimiste eesmärgiks on kohaliku linnustiku dünaamika kindlakstegemine kauges perspektiivis, hulga aastakümnete jooksul (üksikute liikide ökoloogia, sealhulgas ka pesitusökoloogia uurimine ja linnustiku koosseisus ning arvukuses pikkade aegade kestel toimuvate muutuste selgitamine). Selle töö juures on rohkesti võimalusi kohalike haudelindude rōngastamiseks pesapoegadena, mida seni pole suudetud teha küllaldaselt.

Erilist tähtsust omab Puhtu ornitoloogiajaam lindude rände seisuks kohalt.

Kõigepealt on siin rida massiliselt esinevaid läbirändajaid, kes Puhtule annavadki tema «näo». Selliste liikide hulgas on kevadrändel eriti huvita-

Foto 5. Puhtu ornitoloogiajaama hoone.

vad mustvaeras ja aul, kes Suurde väina ilmuvad kohe pärast selle vabanemist jääst, kuid oma massilist ärarännet põhja poole alustavad alles hulga hiljemini — umbes mai keskel. Öhtu vältel rändab siis Puhtu piirkonnast läbi mitukümmend tuhat mustvaerast ja auli, kogu sesooni vältel (mis harva ületab paari nädalat) aga kuni miljon isendit. Teatavasti leidub Balti mere basseinis ainult väheseid kohti, kus need linnuliigid rändeaegadel nii tihedasti koonduvad.

Sadadesse tuhandetesse ulatub Suures väinas kevad- ja sügisrändel viibivate merivartide arv. Märkimisväärne on Puhtu kaudu kevadel ja sügisel läbirändavate järve- ja punakurk-kauride hulk; hommikutundidel võib siis näha kaure küll üksikult, küll väikeste salkadena pidevalt üle lendamas, nii et nende mujal vähe esinevate lindude arv siin paari rändetunni jooksul ulatub sadadesse.

Foto 6. Jääkoskla (*Mergus m. mergauser* L.) kunstlik pesapaik Puhtu rannikul.

(isegi ühel ja samal kitsal maa-alal) väga muutlik. Selle nähtuse põhjuste selgitamine nõuab rea aastakümnete vältel kannatlikku tööd. Selleks tööks on Puhtul kõik vajalikud eeldused. On vaja linde süstemaatiliselt püüda võrkudega ja teiste püünistega, neid rõngastada ja taas püüda.

Lindude massilise püüdmise organiseerimine nõuab püüdjailt erakordselt suurt liikuvust ja püüniste kiire ümberpaigutamise võimalust, et rändemasse tabada just seal, kus on tunnuseid nende eelseisvast suurearvulisest ilmumisest. Sellepärast ei suuda üks või kaks inimest lindude massilise püüdmise alal saavutada kuigi nimetamisväärsed tulemusi, vaid selleks tuleb rakendada brigaad, kel olgu auto, mootorpaat ja rohkesti varupüüni-seid.

Suurt tähtsust omab rände jaotumuse detailne uurimine Puhtu lähistel visuaalsete vaatluste (püsivate vaatluspostide) teel — peab ju ornitoloogia-

Hoopis vastupidist pilti pakub kurvitsaliste ränne. Kevadel on neid alati palju vähem kui sügisel, ja ühel sügisel on nad märksa haruldasemad kui teisel. Kurvitsaliste arvu nii silmapaistva kõikumise põhjused pole kaugeltki veel selged ja ilmselt ei olene nad ainuüksi kohalikest tingimustest. Puhtu territooriumi kaudu lendab kurvitsalisi väga vähesel määral; nende eelistatud asupaikadeks on Möisaküla ja Uueküla rannik ning Varbla rannikulähedane saarestik (Orikulaiud).

Kõige suuremat huvi pakub Puhtus värvuliste läbiränne. Nagu kõikjal mujal, moodustavad nad ka siin rändlindude peamise hulga. Olenevalt üksikute liikide ökoloogiast, on värvuliste läbirände üldpilt eri aastatel ja eri kohtades

jaama enda ümbrus rändeküsimuste seisukohalt olema kõige paremini läbi uuritud. 1955. aasta septembris tehti sel alal esimene tõsisem katse 5 vaatleja rakendamisega. Meie sihiks on aga jõuda nii kaugele, et lähematel aastatel võiksime tööle panna 15—20 vaatlejat rände seisukohalt kõige olulisematel kohtadel Puhtu lähemas ja kaugemas ümbruses.

Samuti langeb lähematel aastatel Puhtule ülesanne tõhusalt ja pidevalt osa võtta vabariikide vahelistest sünkroonilistest rändevaatlustest Balti mere basseinis.

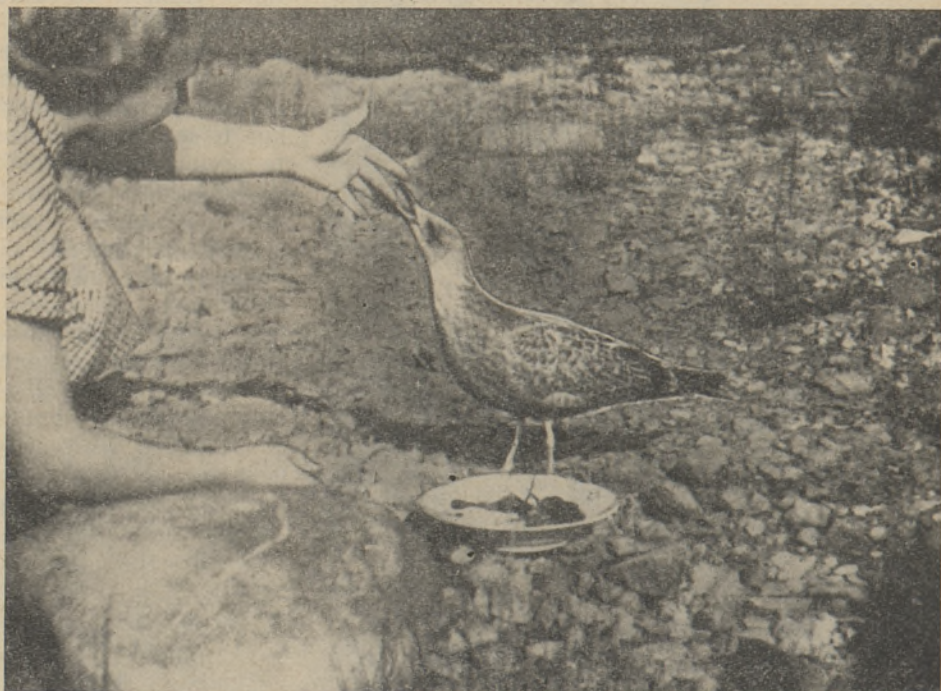

Foto 7. Kodustatud noor hõbekajakas (*Larus argentatus omissus* Pleske) Puhtus.

Väga tõhusaks abivahendiks rändealaste probleemide lahendamisel on lindude parasitoloogiline uurimine. Seda näitasid kujukalt Puhtus 1955. aasta maist kuni augustini bioloogiateaduste kandidaadi M. M. Belopolskaja (Leningrad) juhtimisel tehtud tööd. Neid töid oleks Puhtus vaja jätkata ka järgnevatel aastatel. Selleks on hädatarvilik vastav alatine tööjõud Puhtu ornitoloogiajaama koosseisus. Kui lisada, et Eesti NSV linnustiku parasitofaunat seni pole peaaegu üldse uuritud, muutub mõisteta-vaks selle küsimuse eriline aktuaalsus.

Kuigi Puhtu ornitoloogiajaam on töötanud alles mõned aastad, on ta endale tõmmanud juba paljude külastajate tähelepanu. Rõhuv enamik neist on olnud tavalised huvireisijad ja pühapäeva veetjad, kelle suhtes Zooloogia ja Botaanika Instituut oli sunnitud kehtestama Puhtu territooriumi külastamise keelu. Teisiti poleks seal võimalik olnud tööd teha ega tagada ka Puhtu looduskaitset.

Teadusliku uurimis- ja õppetöö otstarbel on aga Puhtu ornitoloogiajaam alati avatud kõigile. Teisest Baltimaade ornitoloogilisest konverentsist osavõtjad kandsid Puhtu nime kaugele väljapoole meie vabariigi piire ja iga vennasvabariigi teadlane, kes on külastanud Puhtut hiljem, aitab

levitada tema populaarsust. Puhtu ornitoloogiajaama on tööbaasina korduvalt kasutanud Tartu Riikliku Ülikooli loodusteaduste kateedrid ja Tallinna Pedagoogilise Instituudi üliõpilaste õpperühmad. Puhtus on viibinud Eesti NSV Riikliku Loodusteaduste Muuseumi ekskursioon jt. Ornitoloogiajaama külalisraamatus leiame paljude meie vabariigi kui ka vennasvabariikide teadlaste nimede kõrval rohkesti loodussõprade, õpilaste jt. asjaarmastajate nimesid, kes Puhtu ornitoloogiajaama ürituste läbiviimisel on vabatahtlikult abiks olnud.

Siin jõuamegi iga ornitoloogiajaama elus olulise tähtsusega küsimuse juurde — laiade hulkade kaasatõmbamine jaama tegevusele.

Teatavasti töötab enamik loodusteaduslikke välibaase kogu maailmas vägagi piiratud personaliga. Hästiorganiseeritud ornitoloogiajaamad saavad aga kaadri nappusest üle sel teel, et nad rändeperioodidel jaama tööle kutsuvad vabatahtlikke abilisi. Viimased aitavad jaamale kaasa selle jooksvas töös ja omandavad sealjuures ka ise väärtuslikke kogemusi ning innustust edaspidiseks. Ornitoloogiajaamad on kõikjal teadusliku uurimistöö kooliks noortele entusiastidele, linnukaitse ideede propageerijaks ja linnuteaduse populariseerijaks ning sellele järjest uute sõprade juurdevõitjaks laialdastes rahvahulkades.

Ka meil Eestis ei saa kaevata selle üle, et ornitoloogia oleks kunagi puudust tundnud asjahuvilistest. Hoopis vastupidi — linnud on alati olnud üheks populaarsemaks loomarühmaks laialdastele rahvahulkadele ja ornitoloogia on üheks armastatumaks erialaks loodusteaduste valdkonnas. Neid suuri eeliseid arvesse võttes tuleb ka Puhtu ornitoloogiajaamal pühendada tööle asjahuvilistega suurt tähelepanu, kujundades välja vabatahtlike kaastööliste laialdase aktiivi, kes jaama tööle sõna ja teoga kaasa aitavad.

Puhtu ornitoloogiajaama komplekteerimiseks vastava kaadriga on välja töötatud perspektiivplaan, mis on tihedas seoses jaama teadusliku töö väljaarendamise üldkavaga.

Suurt abi Puhtu ornitoloogiajaamale osutab. Zooloogia ja Botaanika Instituut, kes lähetab oma koosseisus olevaid ornitolooge Puhtusse. Teaduslikud töötajad töötavad Puhtus iga aasta märtsist maini ja augustist oktoobrini. Linnuteaduslik uurimistöö pole aga ainuüksi Zooloogia ja Botaanika Instituudi ülesandeks, vaid see haarab eesti ornitolooge ja ornitoloogia vastu huvi tundvaid töötajaid tervikuna. Kõigi nende aukohustuseks on käed külge panna meie ainsa ornitoloogiajaama töö sihikindlale edasiarendamisele, et sellest kujuneks eesrindlik uurimisasutus. Tuleb loota, et Tartu Riikliku Ülikooli zooloogiakateeder eelmiste aastate eeskujul ka edaspidi suunab oma üliõpilasi ornitoloogilistele töödele Puhtus ja et samuti ka teised asutused (Tallinna Pedagoogiline Instituut, Riiklik Loodusteaduse Muuseum jt.) süstemaatiliselt lähetavad siia oma töötajaid lindude rände kõige elavamateks perioodideks. Nii toimub töö maailma eesrindlikes ornitoloogiajaamades, kus rändeperioodidel on abiks kümneid võõraid töötajaid.

E. KUMARI,
bioloogiategaduste doktor